

- Sanko, K. O. (2015). Fenomen emotsiinoho intelektu v suchasni psychologii [The phenomenon of emotional intelligence in modern psychology]. In *Suchasna psycholohiia: teoriia i praktyka [Modern psychology: theory and practice]: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 44-47). Kherson: Helvetyka [in Ukrainian].
- Zarytska, V. V. (2012). *Psycholohiia rozvytku emotsiinoho intelektu u systemi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv humanitarnoho profilu [Psychology of the development of emotional intelligence in the system of professional training of specialists in the humanitarian profile]*. (D diss.). Zaporizhzhia [in Ukrainian].

MOVCHAN V., BIRIUK L.

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine

METHODS AND TECHNIQUES OF FORMING THE EMOTIONAL INTELLIGENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS IN LITERATURE READING LESSONS

The State Standard of Primary Education defines the general and mandatory results of education, which reflects the personal achievements of students in the categories of competences. It was determined that the artistic text should be considered as a means that will help to explain the complex concepts of life to the child through artistic images, to form a more rational emotional response to possible human actions. Deep penetration into the artistic text, the emotional state of the characters helps to understand the motives of their actions, develop one's own attitude to what is read, forms the ability to empathize with the characters, empathic abilities of primary school pupils. The aim of the paper is to carry out an analysis of modern methods and methods of forming the emotional intelligence of primary school pupils; reveal the essence, content and signs of emotional intelligence. The author's interpretation of the definition of "emotional intelligence" is offered. This is the ability to understand, analyze, control and use feelings and emotions in life situations, understand the emotions of others and communicate with them. The methods and techniques of forming the emotional intelligence of primary school pupils in the lesson of literary reading are described.

In our research, we came to the conclusion that emotional intelligence is one of the main skills of exchanging oneself and others. A person who is emotionally developed thanks to his emotions and the emotions of others, knows how to achieve life goals. Prospects for further research consist in the further search for methods of forming the emotional intelligence of primary school pupils.

Key words: *methods and techniques of forming emotional intelligence, primary school pupils, literary reading, emotions, thinking, interpersonal emotional intelligence, intra-personal emotional intelligence, emotional-sensual experience*

Стаття надійшла до редакції 29.03.2023 р.

УДК 373.3.017.4-052:398

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.31.283374](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.31.283374)

ІРИНА НЕПОРАДА

ORCID: 0000-0003-2780-4191

Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті розкрито зміст і структуру громадянської компетентності, визначено критерії та показники рівня громадянської компетентності молодших школярів; розкрито педагогічний потенціал творів українського фольклору у формуванні громадянської компетентності молодших школярів. Запропонована модель формування громадянської компетентності молодших школярів.

Прогнозуються перспективи подальшого вивчення впливу окремих жанрів фольклористики на патріотичне виховання українських школярів.

Ключові слова: *громадянська компетентність, громадянська освіта, молодші школярі, усна народна творчість*

Постановка проблеми. Питання громадянської компетентності було актуалізовано ще в 1997 році, коли Радою Європи розроблено проєкт «Освіта для демократичного громадянства». Пізніше було прийнято ряд проєктів, резолюцій, рекомендацій щодо формування активної громадянської позиції сучасної молоді, громадянської і політичної освіти для сучасного демократичного суспільства.

Відповідно до державних документів (Закон України «Про освіту», «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні», Концепція «Нова українська школа», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», Державний стандарт початкової освіти) провідним завданням початкової освіти є всебічний розвиток дитини як особистості, як найвищої цінності суспільства; виховання громадянських якостей школярів, збагачення їхнього культурного потенціалу, що ґрунтується на культурно-історичних та моральних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; оволодіння надбаннями світової культури, загальнолюдськими здобутками. Тож формування громадянської компетентності молодших школярів є досить складним і довготривалим процесом, який охоплює весь період початкової школи і продовжується в дорослому житті та розглядається в його кінцевому результаті як сформованість громадянської культури громадянина України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових розвідок, які стосуються цієї теми, більша частина праць присвячена проблемі реалізації педагогічного й виховного потенціалу фольклору в практиці роботи шкіл, позашкільних закладів, будинків культури та мистецтв, використання національних традицій як важливих засобів музично-художнього, морально-естетичного, творчого, громадянського виховання учнів у процесі їх навчальної діяльності та дозвілля. Серед науковців можна виокремити праці В. Давидюка, Т. Бакиної, О. Дея, М. Грицай, Л. Дунаєвської, М. Лановик, Л. Іваннікової, В. Мільченко, Н. Данилюк, Л. Осадченко, які досліджували усну народну творчість у різних аспектах її вивчення. Серед методистів, які досліджують особливості вивчення фольклору в школі, можна згадати А. Богущ, І. Вікторенко, О. Губенко, В. Гусев, Л. Дзюбашина-Мельник, О. Онопрієнко, В. Солодухов, М. Стельмахович, З. Торчинська, М. Ткаченко, В. Чепак.

Різноманітні аспекти проблеми формування громадянської компетентності молодших школярів обґрунтовуються науковцями в таких положеннях: концепції та напрями громадянської освіти (О. Пометун, І. Тараненко, М. Товкало); педагогічні основи громадянського виховання в умовах сьогодення (О. Банах, І. Бех, Н. Бібік, М. Боришевський, В. Кремень); теоретичні засади формування громадянської компетентності молодших школярів (В. Доміна); форми та методи формування громадянської компетентності учнів (О. Бурау, Л. Мельничук, І. Ковальчук, Л. Кравченко, М. Смирнова).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатня вивченість та водночас теоретична й практична значущість зумовили вибір теми «Формування громадянської компетентності молодших школярів засобами усної народної творчості».

Метою статті є теоретичне обґрунтування ефективності педагогічних умов використання усної народної творчості у процесі формування громадянської компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Серед законодавчих документів, які формують сучасну освіту, є Державна Національна програма «Освіта України: XXI століття», Закон України «Про освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Про актуальність громадянської освіти свідчать прийняті в останні роки такі документи, як «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді», «Концепція громадянської освіти в Україні».

Концептуальні засади громадянської освіти визначені й задекларовані в Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, де громадянська освіта розуміється як навчання та громадянське виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей (Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, 2018).

Ефективна громадянська освіта починається із демократичної школи, де школяр отримує початковий досвід суспільного життя, тому досить важливо, щоб цей досвід формував активну громадянську позицію. Демократичним відносинам та повазі до прав людини складно навчити лише через вивчення основ державної політики, економіки та права. Повага до людської гідності, рівність і партнерство – це насамперед цінності, якими ми керуємося у стосунках з іншими. Щоб демократичні засади працювали у суспільстві, у школі також важливо розвивати практичні навички співпраці, демократичної участі, критичного мислення (*Демократична школа, 2017*).

На думку, Т.Ремеха, громадянська компетентність – це «... готовність і здатність особистості активно й ефективно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції. Вона передбачає наявність як певної життєвої позиції учнів, так і внутрішньої готовності до її реалізації (Ремех, 2018, с. 35).

Н. Бондаренко наголошує, що громадянська компетентність – це «здатність і володіння громадянською культурою, культурою демократії, що передбачає наявність в особистості певних якостей і громадянських цінностей» (Бондаренко, 2019, с. 4).

Аналіз комплексу наукових джерел свідчить, що громадянська компетентність молодших школярів є ключовою освітньою компетентністю, інтегрованим утворенням у структурі особистості, що передбачає наявність сукупності громадянських знань, умінь і цінностей, які є необхідними для набуття досвіду громадянської діяльності і які виявляються у готовності до активної життєвої та національно-патріотичної позиції, ідентифікації себе як громадянина України, який поважає і цінує історичну і культурну спадщину українського народу.

Зупиняючись на цінностях (норми, установки та якості особистості), відзначимо, що громадянські цінності є важливим підґрунтям формування громадянської компетентності (Магдич, 2020).

Метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї, за життя територіальної громади (*Концепція розвитку громадянської освіти в Україні*, 2018).

Для організації ефективної роботи та реалізації процесу формування громадянської компетентності молодших школярів в освітньому середовищі початкової школи важливе значення має розробка та визначення компонентів, критеріїв, показників і рівнів сформованості громадянської компетентності.

Визначаючи структуру громадянської компетентності молодших школярів, ми ґрунтувались на позиції наукових досліджень, в яких визначені такі складники: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний (Ремех, 2018).

Ми виокремлюємо такі компоненти громадянської компетентності молодшого школяра:

- ціннісно-мотиваційний (ставлення, переживання, чесноти і т.ін.);
- когнітивний (знання і уявлення);
- діяльнісний (уміння і навички).

За ступенем мотиваційних уподобань та практичних дій, якістю продуктів розумової діяльності виокремлено три рівні сформованості громадянської компетентності молодших школярів: низький (репродуктивний), середній (частково-пошуковий) та високий (творчий). Схарактеризуємо кожен з них (таблиця 1).

Таблиця 1.

Характеристика рівнів сформованості громадянської компетентності молодших школярів

Рівні	Критерії сформованості громадянської компетентності молодших школярів		
	Мотиваційно-ціннісний	Когнітивний	Діяльнісний
Високий	<ul style="list-style-type: none"> • позитивне ставлення та стійкий інтерес до національних цінностей; • наявність достатньо усвідомленої позиції щодо приналежності до українського народу; • глибоке почуття господаря своєї землі 	<ul style="list-style-type: none"> • обізнаність учнів родинними і національними звичаями, традиціями, обрядами; з історичним минулим рідного краю; з громадянознавчою лексикою (усвідомлене вживання і трактування понять); • усвідомлюють важливість та прагнуть до поглиблення громадянських знань 	<ul style="list-style-type: none"> • постійно і сумлінно виконує певні дії на користь сім'ї і класу, дбайливе ставлення до праці, • зорієнтований на міжособистісну взаємодію, • свідоме прагнення шанувати історію та культуру нації
Середній	<ul style="list-style-type: none"> • позитивне ставлення та ситуативний інтерес до національних цінностей; • індивідуалістичні спрямування домінують над колективними (або їх прояви рівні); • періодичні прояви почуття господаря своєї землі 	<ul style="list-style-type: none"> • частково обізнані учні з родинними і національними звичаями, традиціями, обрядами; з громадянознавчою лексикою (орієнтуються в змісті, користуються у відповідях підказками, навідні запитання); • усвідомлюють важливість та періодично прагнуть до поглиблення громадянських знань 	<ul style="list-style-type: none"> • прояв активності громадянської поведінки (якщо не існує сильних зовнішніх чи внутрішніх перешкод), • зорієнтований на міжособистісну взаємодію, хоча іноді потребує допомоги з боку авторитетного дорослого • прагнення шанувати історію та культуру нації
Низький	<ul style="list-style-type: none"> • майже не виявляють інтересу до національних цінностей; 	<ul style="list-style-type: none"> • недостатні знання учнів про родинні і національні звичаї, 	<ul style="list-style-type: none"> • пасивність у виконанні певних дій на користь сім'ї і класу

	<ul style="list-style-type: none"> • низький рівень власної позиції щодо приналежності до українського народу; • відсутність почуття господаря своєї землі 	традиції, обряди; незначний термінологічний словниковий запас щодо громадянознавчої лексики (припускаються грубих помилок); <ul style="list-style-type: none"> • відсутність прагнення до поглиблення громадянських знань 	(відмова від виконання громадянських доручень, грубі порушення дисципліни, байдужість до колективу); <ul style="list-style-type: none"> • труднощі у здійсненні міжособистісної взаємодії; • нехтування у ставленні до історії та культури нації
--	--	--	--

Виховання патріотів України та сам процес формування громадянської компетентності майбутньої національної спільноти має національний характер, тобто базується на етнонаціональних цінностях (культури, звичаях, традиціях та обрядах) українського народу. Тобто, громадянська освіта та виховання починається з національної свідомості – усвідомлення своєї національної ідентичності та національного минулого, що є атрибутом кожної нації. Таким чином, логіка дослідницького пошуку спонукає нас до характеристики різноманіття духовної спадщини українського народу, що є засобом формування громадянської компетентності молодших школярів.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності (*Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді*, 2015).

На важливості вивчення молодшими школярами творів усної народної творчості наголошується у «Концепції розвитку громадянської освіти»

А. Струк говорив: «Щоб по-справжньому пізнати свій народ, необхідно вивчити його мову, історію, культуру. І не тільки культуру, що створена видатним людьми, але й ту, що впродовж багатьох століть творилась і плекалася в народному середовищі, передавалася від покоління до покоління, безпосередньо розвивалась і водночас зберігала певні стійкі свої риси, які поширювалися, утверджувалися, які ставали традиціями». (Струк, 2020, с. 103).

Ця традиційна культура тісно пов'язана з історичним буттям народу, діяльністю, способами його життя, характером, психологією. Вона виражається в різних формах: духовних (звичаях, традиціях, обрядах, мистецьких виробах, творах усної народної творчості) і матеріальних (знаряддя праці, будівництво, ремесла, одяг, їжа).

Узагальнений досвід життя народу найяскравіше відображається в усній народній творчості (фольклорі). Поняття «фольклор» уперше було вжите у 1846 р. англійським ученим В. Томсом і згодом знайшло міжнародне визнання. Ним користуються дослідники багатьох країн світу. З початку ХХ ст. поняття «фольклор» використовується для визначення словесної усної народної творчості. Фольклор виник до появи писемності, тому він використовує виражальні засоби живого мовлення.

Усна народна творчість – це словесна творчість народу, яка передається усно із уст в уста з покоління в покоління. Сюди належать різножанрові твори, які мають ритуально-магічне, обрядове, естетичне, розважальне чи виховне значення, віддзеркалюють відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань народу. Фольклорні роди та жанри усної народної творчості представлені на рис. 1.

Отже, на часі – розроблення освітньої системи формування громадянських цінностей молодших школярів засобами усної народної творчості, що володіють значним потенціалом національно-патріотичного виховання молодого покоління. Початкова школа є тим фундаментом, на якому будується вся система громадянської освіти та виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національних традицій. Все, що закладається молодшим школярам у цей період навчання, визначає в майбутньому успіх процесу формування особистості, її світогляду і розвитку, особливості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини.

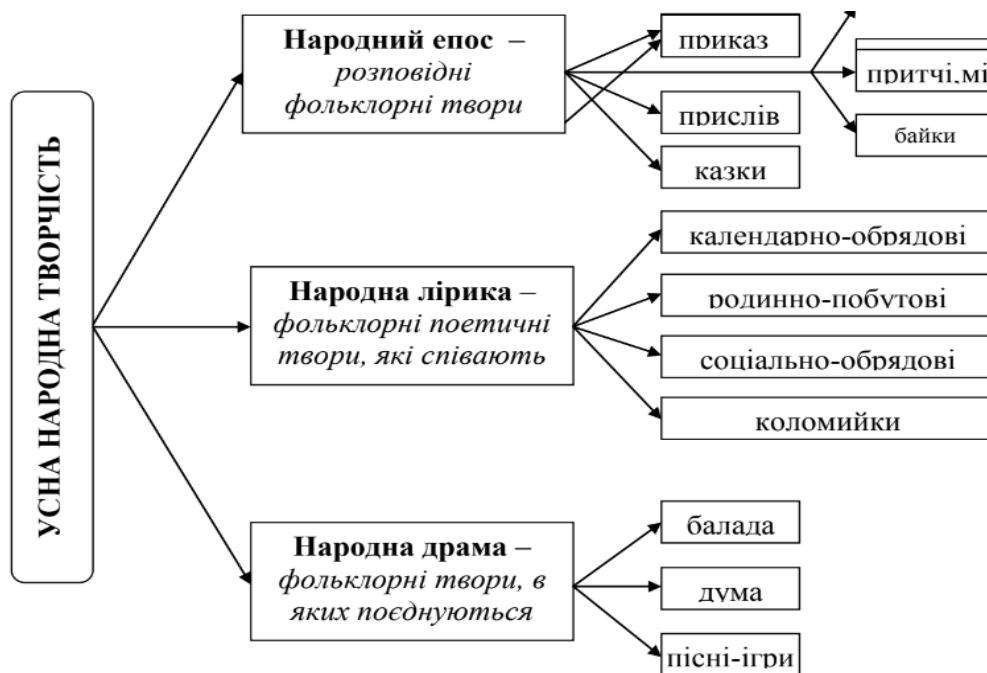

Рис. 1. Класифікація родів та жанрів творів усної народної творчості

Виходячи з окреслених науково-теоретичних засад було розроблено модель формування громадянської компетентності молодших школярів засобами усної народної творчості (див. рис. 2.).

У структурно-функціональній цілісності і послідовності вона увиразнює мету, завдання, принципи, педагогічні умови, змістовно-тематичні компоненти, етапи, методи, а також критерії, показники та рівні громадянської компетентності дітей і очікувані результати цього процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Студіювання наукових джерел дало можливість з'ясувати, що нагальною проблемою сучасної національної освіти є формування громадянських цінностей підростаючого покоління засобами усної народної творчості. Початкова школа є тим фундаментом, на якому будується вся система громадянської освіти та виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національних традицій.

Визначено зміст поняття «громадянська компетентність молодших школярів» як ключової освітньої компетентності, інтегрованого утворення у структурі особистості, що передбачає наявність сукупності громадянських знань, умінь і цінностей, які є необхідними для набуття досвіду громадянської діяльності і які виявляються у готовності до активної життєвої та національно-патріотичної позиції, ідентифікації себе як громадянина України, який поважає і цінує історичну і культурну спадщину українського народу.

Окреслено головні *структурні компоненти громадянської компетентності молодших школярів*: ціннісно-мотиваційний (усвідомлення приналежності до українського народу, формує свідоме ставлення до Батьківщини, до національних цінностей і багатств та стимулює прагнення молодшого школяра до формування громадянських знань та вмій їх застосовувати); когнітивний (реалізує інформаційну функцію, формує систему громадянських знань, ґрунтується на системному та аналітичному мисленні молодшого школяра); діяльнісний (громадянські уміння і навички, що формують досвід участі в соціумі та демократичній державі).

Визначено рівні, критерії та показники громадянської компетентності молодших школярів. Розроблена модель формування громадянської компетентності молодших школярів.

Заслужують на подальше вивчення потенціал усної народної творчості в формуванні громадянської свідомості учнів початкової школи; вплив окремих жанрів фольклористики на патріотичне виховання українських школярів тощо.

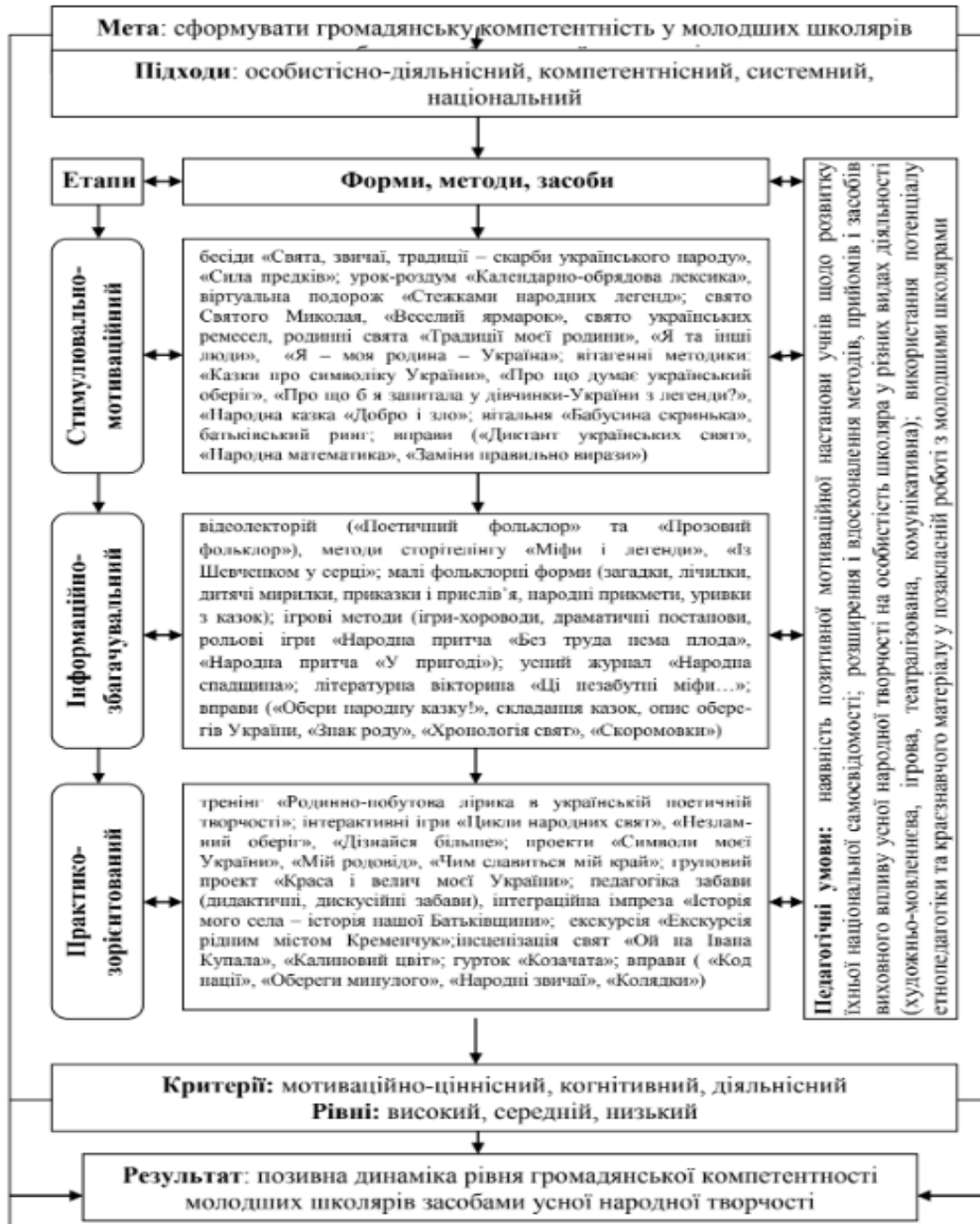

Рис.2. Модель формування громадянської компетентності молодших школярів засобами усної народної творчості

Список використаних джерел

- Бондаренко, Н. О. (2019). Формування громадянської культури старшокласників засобами української мови. *Дивослово*, 3 (744), 2-6.
- Демократична школа: практичний посібник: Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства.* (2017). Київ: Європейський центр імені Вергеланда. Взято з <http://surl.li/pmwe>
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді:* додаток до наказу Міністерства освіти і науки України № 641. (2015). Взято з <http://surl.li/kzem>
- Концепція розвитку громадянської освіти:* Закон України № 710-р. (2018). Взято з <http://surl.li/puzq>
- Магдич, Т. (2020). Аналіз сутності поняття «громадянська компетентність» у системі психолого-педагогічних і лінгводидактичних категорій. *Інноваційна педагогіка*, 28, 77-82. Взято з <http://surl.li/ffgkv>
- Ремех, Т. О. (2018). Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*, 2, 34-41.

Струк, А. В. (2020). *Теоретичні і методичні засади формування лексико-народознавчої компетентності майбутніх учителів початкової школи*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Івано-Франківськ.

References

- Bondarenko, N. O. (2019). Formuvannia hromadianskoi kultury starshoklasnykiv zasobamy ukraïnskoi movy [Formation of civic culture of high school students by means of the Ukrainian language]. *Dyvoslovo [Miraculous]*, 3 (744), 2-6 [in Ukrainian].
- Demokratychna shkola [Democratic school]: praktychnyi posibnyk Vseukraïnska prohrama osvity dlia demokratychnoho hromadianstva*. (2017). Kyiv: Yevropeïskyi tsentr imeni Verhelanda. Retrieved from <http://surl.li/pmwe> [in Ukrainian].
- Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi [The concept of national-patriotic education of children and youth]: dodatok do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukraïny № 641*. (2015). Retrieved from <http://surl.li/kzem> [in Ukrainian].
- Kontsepsiia rozvytku hromadianskoi osvity [The concept of civic education development]: Zakon Ukraïny № 710-r*. (2018). Retrieved from <http://surl.li/puzq> [in Ukrainian].
- Mahdych, T. (2020). Analiz sutnosti poniattia «hromadianska kompetentnist» u systemi psykholoho-pedahohichnykh i lnhvodydaktychnykh katehorii [Analysis of the essence of the concept of "civic competence" in the system of psychological-pedagogical and linguistic didactic categories]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 28, 77-82. Retrieved from <http://surl.li/ffgkv> [in Ukrainian].
- Remekh, T. O. (2018). Sutnist i struktura hromadianskoi kompetentnosti uchnia novoi ukraïnskoi shkoly [The essence and structure of civic competence of a student of the new Ukrainian school]. *Ukraïnskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Pedagogical Journal]*, 2, 34-41 [in Ukrainian].
- Struk, A. V. (2020). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia leksyko-narodoznavchoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv pochatkovoï shkoly [Theoretical and methodical principles of formation of lexical and ethnographic competence of future primary school teachers]*. (Extended abstract of D diss.). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

NEPORADA I.

Regional college «Kremenchuk humanitarian and technological academy named after A. S. Makarenko» of Poltava region, Ukraine

FORMATION OF CIVIC COMPETENCE OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS THROUGH MEANS OF ORAL FOLK CREATIVITY

The article outlines and characterizes the main structural components of the civic competence of junior high school students: value-motivational (awareness of belonging to the Ukrainian people, forms a conscious attitude to the Motherland, to national values and wealth, and stimulates the junior high school student's desire to form civic knowledge and be able to apply it); cognitive (implements the information function, forms a system of civic knowledge, is based on the systematic and analytical thinking of a junior high school student); activity (civic skills and skills that form the experience of participation in society and a democratic state).

The levels, criteria and indicators of the formation of civic competence are characterized.

The classification of genera and genres of works of oral folk art is determined. The pedagogical potential of works of Ukrainian folklore in the formation of civic competence of younger schoolchildren has been clarified.

A model of the formation of civic competence of junior high school students was developed, which provides for the gradual (stimulating-motivational, information-enriching and practice-oriented stages) implementation of specific pedagogical conditions, which were filled with new content, forms, methods and means that reflect the essence of a holistic educational process of forming of the researched personal quality of primary school students.

Key words: *civic competence, civic education, younger schoolchildren, oral folk creativity*

Стаття надійшла до редакції 09.03.2023 р.